

Lucjan Świto

"Rozwiązanie małżeństwa in favorem fidei. Źródła, ewolucja, aktualne normy", Bartosz Nowakowski, Poznań 2013 : [recenzja]

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 56/4, 178-186

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

zytywną ocenę, jako ważne dla poznania historii prawa kanonicznego monograficzne ujęcie instytucji Penitencjarii Apostolskiej, w chyba najbardziej interesującym okresie jej rozwoju, czyli między XIII a XVI wiekiem.

ks. Zbigniew Janczewski

Ks. Bartosz Nowakowski, *Rozwiązanie małżeństwa in favorem fidei. Źródła, ewolucja, aktualne normy*, Poznań 2013, ss. 314.

Recenzowana monografia pt.: „Rozwiązanie małżeństwa *in favorem fidei*. Źródła, ewolucja, aktualne normy” została wydana przez Prymasowskie Wydawnictwo „Gaudentium Sp. zo.o.” w 2013 r. w Poznaniu i liczy 314 stron. Składa się ze strony tytułowej, spisu treści, wykazu skrótów, wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, dwóch załączników i bibliografii. Całość opracowania zamykają streszczenia i spisy treści w języku włoskim i angielskim, oraz tylnia okładka, na której – chyba niepotrzebnie – został umieszczony tytuł monografii w języku angielskim i włoskim. Na uwagę zasługują dwa załączniki, którymi są niepublikowane w „Acta Apostolicae Sedis” dokumenty Kongregacji Nauki Wiary: Normy „Potestas Ecclesiae” z 30 kwietnia 2001 r. dotyczące przeprowadzenia procesu o rozwiązanie węzła małżeńskiego na korzyść wiary oraz dołączona do nich rok później Nota dotycząca aspektów dokumentalnych i proceduralnych spraw na korzyść wiary. Autor przytoczył dokumenty w językach oryginalnych (pierwszy po łacinie, drugi po włosku) oraz w dokonany przez siebie tłumaczeniu na język polski.

Tytuł monografii „Rozwiązanie małżeństwa *in favorem fidei*” z podtytułem „Źródła, ewolucja, aktualne normy” zapowiada, iż Autor zamierza ukazać proces ewolucji w kształtowaniu się doktryny i praktyki rozwiązywania małżeństwa na korzyść wiary z uwzględnieniem obowiązującego ustawodawstwa. Wybór tematu jest jak najbardziej aktualny i uzasadniony, ponieważ w literaturze polskojęzycznej brakuje całościowego opracowania tego zagadnienia zarówno w wymiarze teoretycznym jak i praktycznym. Od strony teoretycznej, pogłębionej analizy naukowej wymagają niewątpliwie najnowsze normy Kongregacji Nauki Wiary dotyczące przywileju wiary, którą w literaturze polskiej zapoczątkował G. Dzierżon. Ich rzetelna interpretacja wymaga sięgnięcia do historii tej instytucji. Natomiast od strony praktycznej, zmieniająca się sytuacja społeczna w Polsce związana z liczną migracją i otwarciem się na inne kręgi kulturowo-religijne owocuje małżeństwami katolików z niechrześcijanami. Nie można więc wykluczyć, iż w niedalekiej przyszłości

również w Polskim Kościele zacznie przybywać spraw o rozwiązanie małżeństwa na podstawie przywileju wiary, do prowadzenia których potrzeba wykwalifikowanych specjalistów. Całościowe opracowania tego zagadnienia niewątpliwie jest cenną pomocą.

Wstęp jest merytorycznie w miarę poprawny i zapoznaje czytelnika – choć czyni to nieco chaotycznie – z problematyką będącą przedmiotem refleksji naukowej zakreślonej wskazanym tytułem publikacji. W tej części pracy Autor w oparciu o normę prawną kan. 1141 KPK odwołuje się do nauki Kościoła o nierozzerwalności małżeństwa ważnie zawartego i dopełnionego. Przypominając, że małżeństwo o którym mowa w wymienionym kanonie nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny oprócz śmierci, jednocześnie stawia pytania, co oznacza i jak należy rozumieć praktykę rozwiązywania małżeństw, które Kościół uznaje za ważne a nawet zawarte w jego obliczu? Jakie warunki muszą być spełnione, aby można rozwiązać małżeństwo i kto jest kompetentny, aby tego dokonać? Pyta wreszcie, jakie normy prawne regulują tę instytucję i jak wygląda postępowanie zmierzające do rozwiązania małżeństwa? Z dalszej części Wstępu dowiadujemy się, iż Autor pisząc o „rozwiązywaniu małżeństwa” ma na myśli instytucję rozwiązania małżeństwa na korzyść wiary (*in favorem fidei*) i zaznacza, iż jest to pojęcie szerokie, obejmujące nie tylko przywilej Pawłowy (1 Kor 7, 10-16), ale również sytuację małżeństw uregulowanych w kan. 1148-1149 KPK, jak również wszelkie stany faktyczne określone w najnowszych normach Kongregację Nauki Wiary z 30 kwietnia 2001 r. Sformułowane wyżej pytania stanowią jednocześnie cel refleksji naukowej, której podjęcie Autor uzasadnił: po pierwsze brakiem całościowego opracowania zagadnienia rozwiązywania małżeństw na korzyść wiary w języku polskim, po drugie pojawiającymi się licznymi trudnościami i niejasnościami przy interpretacji obowiązujących norm prawnych w tej kwestii, po trzecie wymiarem praktycznym, aby dostarczyć wskazówek i pomocy dla osób prowadzących na poziomie diecezjalnym sprawy o rozwiązanie małżeństwa ze względu na dobro wiary. Po określeniu zakresu tematycznego badań naukowych Autor przedstawił we Wstępie strukturę swojej pracy, którą podzielił na cztery rozdziały. Następnie Autor zaprezentował bogatą kwerendę źródeł i publikacji, na których zamierzył oprzeć swoje badania, oraz zapoznał z zastosowaną metodologią badań. Podstawowa i pierwszorzędna metoda zastosowana przez Autora, to metoda dogmatyczno-prawna, która posłużyła do analizy tekstów prawnych. W rozdziale drugim miała zastosowanie przede wszystkim metoda historyczno-prawna, a w rozdziale trzecim metoda prawno-porównawcza. Autor posłużył się też metodą

socjologiczną, która miała zastosowanie w tych miejscach, w których możliwe było potwierdzenie teoretycznych rozważań z konkretnymi przykładami zaczerpniętymi z akt sprawy.

Główna teza pierwszego rozdziału pt. „Władza Kościoła nad małżeństwem i jego rozwiązaniem” (s. 19-58) sprowadza się do pytania, czy Kościół ma prawo do jurysdykcji w obszarze małżeństwa, a jeśli tak, to czy mocą tej władzy może rozwiązywać małżeństwa. Próbując ustosunkować się do pytania Autor najpierw dokonał rozróżnienia pomiędzy małżeństwami sakramentalnymi i małżeństwami niesakramentalnymi przypominając, iż małżeństwo sakramentalne jest możliwe tylko między osobami ochrzczone, niezależnie od tego, w której wspólnocie chrześcijańskiej nupturienti przyjęli ważny chrzest oraz czy przynależą do Kościoła katolickiego, w odróżnieniu od małżeństw niesakramentalnych zawieranych przez nupturientów, z których przynajmniej jedno jest nieochrzczone. Następnie Autor odwołując się do doktryny stwierdził, iż jurysdykcja Kościoła nad małżeństwami sakramentalnymi jest oczywista, ponieważ małżeństwo zostało wyniesione przez Jezusa Chrystusa do godności sakramentu. Konsekwencją zaś wyniesienia małżeństwa do godności sakramentu jest jego nierozzerwalność. Nierozzerwalność może być względna, jeśli małżeństwo nie zostało dopełnione, bo jest możliwe do rozwiązania na podstawie dyspensy papieskiej *rato et non consumato*, lub – jeśli nupturienti dopełnili małżeństwo – bezwzględna (absolutna), bo niemożliwa do naruszenia żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci. Natomiast prawo do jurysdykcji nad małżeństwami niesakramentalnymi Autor wyprowadził z ogólnej zasady sformułowanej przez Sobór Watykański II, iż dzieło zbawcze Chrystusa dotyczy wszystkich ludzi, to znaczy wszyscy ludzie zostali powołani do współdziałania w zbawczym procesie Chrystusa. Stąd żadne małżeństwo naturalne, zawierane nawet przez osoby nieochrzczone, nie może być Kościołowi obojętne, ponieważ każdej rzeczywistości małżeńskiej przysługuje charakter święty, wynikający z pierwotnego zbawczego planu stworzenia. Autor zwraca jednak uwagę, iż świętość małżeństwa nie może być utożsamiona z sakramentalnością, z której – wraz z dopełnieniem – wynika bezwzględna nierozzerwalność małżeństwa. Kościół bowiem od początku uważał, że może istnieć jakieś większe dobro silniejsze od nierozzerwalności, dlatego broniąc zasady nierozzerwalności małżeństwa sakramentalnego godził się na rozwiązanie małżeństwa niesakramentalnego z motywu czysto duchowego, które stanowiło dobro wiary. Wreszcie ostatnią część pierwszego rozdziału Autor poświęcił kompetentnej władzy do rozwiązania małżeństwa

niesakramentalnego z motywów wiary stwierdzając, iż może tego dokonać tylko Biskup Rzymu działając w imieniu i mocy samego Chrystusa.

Drugi rozdział pt. „Kształtowanie się przywileju wiary: perspektywa biblijno-teologiczno-kanoniczna” to studium historyczne instytucji przywileju wiary w perspektywie biblijnej, teologicznej i kanonicznej. Autor rozpoczynając od analizy tekstu zawartego w Pierwszym Liście św. Pawła do Koryntian (1 Kor 7, 10-16) odnoszącym się do tzw. przywileju Pawłowego, wypowiedzi Ojców Kościoła i papieży, orzeczeń soborów i synodów, aż po uregulowania kodeksowe z 1917 i 1983 roku, ukazał ewolucję doktryny w zakresie instytucji przywileju *in favorem fidei*. Podjęte poszukiwania doprowadziły do wniosku, iż w pierwszym tysiącleciu nauczanie Ojców Kościoła, papieży oraz wczesnochrześcijańskich synodów – poza koncepcjami Ambrożyjastera – oscylowały wyłącznie w orbicie ścisłej interpretacji przywileju Pawłowego, nie wykraczając poza jego ramy. Stosowanie przywileju wiary do rozwiązania niesakramentalnego węzła małżeńskiego ograniczało się więc tylko do przypadku, któremu podstawy dał św. Paweł, to znaczy do małżeństwa pomiędzy poganami, gdzie jedna osoba nawraca się i przyjmuje chrzest, druga zaś okazując silną awersję do wiary porzuca wspólnotę małżeńską. Wymagano więc nawrócenia i przyjęcia chrztu przez jedną stronę i związanego z tym odejścia drugiej strony, interpelacji oraz zawarcia kolejnego związku małżeńskiego. Dopiero w drugim tysiącleciu, pod wpływem rozwoju kanonistyki – zwłaszcza nauczania Gracjana i Innocentego III – a także skomplikowanych struktur poligamicznych małżeństw, z którymi spotkali się misjonarze ewangelizujący w XVI wieku nowe kontynenty, czy dramatu niewolników deportowanych z Afryki do Ameryki, których naturalne małżeństwa zostawały rozbite, zaczęły powstawać normy prawne uwzględniające już nie tylko przypadek przewidziany przez św. Pawła, ale również inne, motywowane potrzebami miejsca i czasu. Autor wskazuje, iż nowe normy zostały wyrażone zwłaszcza w trzech XVI-wiecznych konstytucjach papieskich: „Alitudo” z 1 czerwca 1537 r. papieża Pawła III, „Romani Pontificis” z 2 sierpnia 1571 r. papieża Piusa V oraz „Populis” z 25 stycznia 1985 r. papieża Grzegorza XIII. Uważna analiza tych konstytucji skłania Autora do postawienia tezy o dalekim odejściu od istotnych kryteriów zawartych w przywileju Pawłowym, co sugeruje wręcz powstanie nowej instytucji rozwiązywania małżeństwa *in favorem fidei*, która zaczęła funkcjonować w porządku jurydycznym obok przywileju Pawłowego. Autor zauważył bowiem, że już w pierwszej wymienionej konstytucji „Alitudo” papież zezwolił, aby ochrzczony poligamista, który nie potrafi wskazać swojej pierwszej żony, pozostawił sobie jedną z wybranych

i z nią zawarł związek małżeński, zwalniając przy tym z obowiązku interpelacji. Druga z konstytucji „Romani Pontificis” rozluźniła jeszcze bardziej kwestie małżeństw poligamicznych, ponieważ na wybór jednej z żonek nie miała już wpływu ignorancja więzów naturalnych co do pierwszej naturalnej małżonki, lecz wola wzajemnego przyjęcia chrztu przez którąkolwiek z nich i zamiar wejścia w małżeństwo monogamiczne z ochrzczonym poligamistą. Trzecia zaś konstytucja „Populis” szła jeszcze dalej, odnosiła się bowiem do małżeństw naturalnych monogamicznych, dotkniętych dramatem fizycznego oddalenia i rozpadu, odchodząc zupełnie od interpelacji i aplikując władzę papieską do ich rozwiązania. Autor prezentację ewolucji doktryny w zakresie instytucji przywileju *in favorem fidei* kończy w tym rozdziale analizą norm kodeksowych z 1917 i 1983 r. stwierdzając, iż uregulowania kodeksowe żadnych nowych czy innowacyjnych rozwiązań nie wniosły. Do Kodeksu Pio-benedyktyńskiego zostały włączone zarówno przywilej Pawłowy jak i trzy wspomniane wyżej XVI-wieczne konstytucje papieskie, co przyczyniło się tym samym do ich przejścia z charakteru partykularnego do powszechnego, a także zostały klarownie wyodrębnione instytucje przywileju Pawłowego od instytucji rozwiązania małżeństwa mocą władzy papieskiej. Natomiast Kodeks Jana Pawła II potwierdził doktrynę wypracowaną w poprzednim ustawodawstwie.

Rozpoczęta przez Autora w drugim rozdziale próba ukazania ewolucji doktryny w zakresie przywileju *in favorem fidei* znalazła swoje dopełnienie w rozdziale trzecim pt.: „Rozwiązywanie małżeństw *in favorem fidei* w świetle XX-wiecznych instrukcji Kongregacji Nauki Wiary”. Autor słusznie wyodrębnił do omówienia w oddzielnym rozdziale dwie XX-wieczne Instrukcje regulujące – pozakodeksowo – materię prawa substancjalnego i procesowego rozwiązywania małżeństw *in favorem fidei*. Pierwsza z nich, „Connubia inita” z 1 maja 1934 r. Kongregacji Świętego Oficjum, była owocem kodyfikacji Pio-benedyktyńskiej i obowiązywała czterdzieści lat w przestrzeni prawno-procesowej poszczególnych trybunałów diecezjalnych. Autor zauważył, iż szeroko pojęte przemiany społeczne, zwłaszcza personalizm Soboru Watykańskiego II, wymusiły reformę przepisów materialnych i procesowych tej instrukcji, czego owocem stała się ogłoszona 6 grudnia 1973 r. przez Kongregację Nauki Wiary Instrukcja „Ut notum est”. Dokonując zestawienia ze sobą poszczególnych norm obu Instrukcji Autor wskazał na ich ewolucję w zakresie warunków koniecznych do spełnienia dla uzyskania stosownej łaski, oraz sytuacji faktycznych, które pozwalały na staranie się o nie. Zamykając analizę porównawczą obu Instrukcji Autor stwierdził, iż obie Instrukcje położyły fun-

damenty doktrynalne i procesowe dla najnowszych Norm Kongregacji Nauki Wiary „Potestas Ecclesiae”, które weszły w życie w 2001 r.

Wreszcie czwarty rozdział pt. „Proces rozwiązywania małżeństwa *in favorem fidei* w fazie diecezjalnej i na poziomie Stolicy Apostolskiej w oparciu o aktualne normy *Potestas Ecclesiae*” to analiza najnowszych dokumentów Kongregacji Nauki Wiary dotyczących przeprowadzenia procesu o rozwiązanie węzła małżeńskiego na korzyść wiary: Norm „Potestas Ecclesiae” wydanych 30 kwietnia 2001 r. oraz dołączonej do nich rok później Noty stanowiącej doprecyzowanie Norm. Rozdział czwarty posiada walor wybitnie praktyczny i jest cenną pomocą dla osób zajmujących się przygotowaniem spraw w ich fazie diecezjalnej.

W pierwszej części rozdziału czwartego Autor w oparciu o aktualne normy Kongregacji Nauki Wiary usiłował wskazać i usystematyzować sytuacje faktyczne, których istnienie warunkuje rozpoczęcie procesu rozwiązania małżeństwa *in favorem fidei*. Stwierdził, iż na korzyść wiary może być rozwiązane jedynie małżeństwo niesakramentalne, które zostało zawarte albo przez dwie osoby nieochrzczone, albo przez osobę ochrzczonej z nieochrzczonej. Dodał jednak, iż cel udzielonej łaski wymaga, aby w przyszłym małżeństwie rzeczywiście można było odnaleźć ową „korzyść wiary”, dlatego przy rozwiązaniu małżeństwa na korzyść wiary należy uwzględnić ponadto następujące kryteria: sytuację strony nieochrzczonej (czy przyjmuje chrzest), następnie walor przyszełego małżeństwa (czy będzie sakramentalne czy niesakramentalne), w końcu tego, kto prosi o łaskę (czy ochrzczonej czy nieochrzczonej) i z kim było zawarte małżeństwo, które ma być rozwiązane (z katolikiem czy niekatolikiem). Owa „korzyść wiary” w większości przypadków realizuje się w odniesieniu do małżonka ochrzczonego, czy to będącego stroną w małżeństwie zawartym za dyspensą od przeszkody różnej religii, czy też przyjmującego chrzest po uprzednim zawarciu małżeństwa. Korzyść wiary można jednak odnaleźć również w sytuacji, gdy strona nieochrzczonej nie nawraca się, jednak jej przyszły małżonek jest katolikiem. Przyjmując powyższe założenia Autor skonkludował, iż jeśli pierwsze małżeństwo zostało zawarte za dyspensą od przeszkody różnej religii, drugie małżeństwo musi być sakramentalne. Jeśli natomiast pierwsze zostało zawarte pomiędzy nieochrzczonej bądź pomiędzy osobą nieochrzczonej i akatolikiem, a strona nieochrzczonej nie nawraca się, kolejne musi być zawarte zawsze z katolikiem. Autor zwrócił również uwagę na to, iż prawodawca przewiduje możliwość rozwiązania na korzyść wiary małżeństwa naturalnego, które po przyjęciu przez strony chrztu stało się sakramentem, jednak nie zostało jeszcze dopełnione.

Następnie Autor przeszedł do omówienia kompetencji i koniecznych warunków w zakresie postępowania o rozwiązanie małżeństwa *in favorem fidei*. Nawiązując do rozdziału pierwszego przypomniał, iż kompetentną władzą do rozwiązania małżeństwa na korzyść wiary jest tylko Biskup Rzymu. Jego decyzja poprzedzona jest jednak szczegółowym dochodzeniem najpierw na szczeblu diecezjalnym przez biskupa, który zazwyczaj powierza to zadanie instruktorowi działającemu w obecności notariusza i obrońcy węzła małżeńskiego, a następnie w Kongregacji Nauki Wiary. Formułując zaś warunki konieczne do prowadzenia procesu o przywilej wiary Autor rozróżnił te, od których zależy ważne udzielenie łaski, od takich, które wpływają jedynie na godziwość aktu rozwiązania małżeństwa. Warunkami, które decydują o ważności procesu są: brak sakramentalności małżeństwa, tzn. w momencie zawierania małżeństwa przynajmniej jedna ze stron była nieochrzczona, oraz brak dopełnienia małżeństwa, gdy po przyjęciu chrztu małżeństwo niesakramentalne stało się sakramentem, a także brak subrepcji, czyli zatajenia prawdy, oraz obrepcji, czyli przedstawienia nieprawdy. Natomiast warunkami, od których zależy godziwe udzielenie łaski są: brak możliwości odnowienia wspólnoty życia małżeńskiego, wykluczenie winy za rozbitcie małżeństwa przez stronę proszącą lub osobę, z którą ma być zawarte nowe małżeństwo, oraz wykluczenie niebezpieczeństwa skandalu. Wreszcie w ostatniej części rozdziału czwartego Autor zwracając uwagę, iż postępowanie o rozwiązanie małżeństwa *in favorem fidei* wprawdzie nie jest procesem sądowym lecz procesem administracyjnym, dlatego wymaga zachowania odpowiedniej procedury, omówił kolejne kroki postępowania poczynawszy od złożenia prośby, poprzez instrukcję dowodową specyficzną dla spraw *in favorem fidei*, aż do zakończenia fazy diecezjalnej, kończąc opisem przebiegu postępowania spraw *in favorem fidei* w Kongregacji Nauki Wiary.

Zakończenie konstrukcyjne jest poprawne i zawiera te elementy, które powinno zawierać, aczkolwiek sprawia wrażenie nie dość adekwatnego do bogatej treści rozprawy. W treści pracy widać było wyraźnie, iż Autor jest dobrze osadzony w temacie, który podejmuje, sprawnie posługuje się literaturą, prowadzi samodzielny wywód nie bojąc się formułować własnych sądów, a każdy rozdział kończy krótkim podsumowaniem. Niedosyt jednak rodzi przejrzystość konkluzji. Szkoda, że Autor nie zebrał w całość licznych wniosków i tez, które formułował podczas prowadzonych badań.

Przeprowadzone badania naukowe zostały dokonane na podstawie bogatego materiału źródłowego. Podstawowym źródłem obok Pisma Świętego, który jest fundamentem dla przywileju Pawłowego, zajmują kolejne doku-

menty Stolicy Apostolskiej. Są to przede wszystkim XVI-wieczne Instrukcje: Alitudo” z 1 czerwca 1537 r. Pawła III, „Romani Pontificis” z 2 sierpnia 1571 r. Piusa V oraz „Populis” z 25 stycznia 1985 r. Grzegorza XIII, a także Normy „Potestas Ecclesiae” Kongregacji Nauki Wiary z 30 kwietnia 2001 r. oraz dołączona do nich rok później „Nota”. Te źródła, wraz z normami kodeksowymi, uzupełniane o źródła patrystyczne oraz inne dokumenty papieskie i soborowe stanowią niewątpliwie wyczerpujący fundament prawny dla rozważań nad przywilejem wiary. Warte odnotowania są również niepublikowane akta spraw o przywilej *in favorem fidei* prowadzonych w Kongregacji nauki Wiary, do których dotarł Autor. Na uwagę zasługuje również wykorzystana do badań bogata kwerenda literatury przedmiotu. Spośród polskojęzycznych opracowań Autor oparł się przede wszystkim na artykułach G. Dzierżonia i S. Świaczego. Natomiast z obcojęzycznych dzieł należy wskazać monografie i artykuły R. Rubiyatmoko, Z. Piłata, J. Kowala, L. Sabbarese, A. Abatego, P. Monety, E. Bolchi, A. Silvestrelli, J. Kennedy.

Recenzowaną monografię – pomimo niewielkich zastrzeżeń – należy ocenić bardzo wysoko, zarówno pod względem formy jak i treści. Jej struktura jest przemyślana i uzasadniona, a prowadzony wywód konsekwentnie zmierza do osiągnięcia wyznaczonego we Wstępie celu badawczego. Postawione przez Autora tezy znajdują swoje rozwinięcie w poszczególnych rozdziałach pracy a treść prezentowanych analiz w pełni odpowiada tematyce wskazanej w tytule. Publikacja stanowi wnikliwe i całościowe studium instytucji przywileju *in favorem fidei*. Podjęty przez Autora problem badawczy został już wprawdzie dostrzeżony w polskojęzycznej doktrynie kanonicznej, między innymi w pracy ks. Gintera Dzierżonia, jednakże publikacja ks. Bartosza Nowakowskiego po raz pierwszy analizuje wskazaną materię w sposób kompleksowy i pogłębiony. Ukazuje przywilej *in favorem fidei* zarówno w ujęciu ewolucyjnym, socjologicznym, jak i *stricte* prawnym. W odniesieniu do ostatniego z wymienionych aspektów na podkreślenie zasługuje fakt, iż Autor prezentując aktualne ustawodawstwo obowiązujące w omawianej materii, dość odważnie (ale i przekonująco) formułuje własne opinie i wnioski zwłaszcza w tych w kwestiach, które mogą powodować trudności interpretacyjne.

Poza wnikliwością wywodów atutem pracy jest również to, że porusza ona problem prawny, który ma charakter rozwojowy i którego wymiar społeczny zdaje się przybierać na sile. Migracja ludności polskiej, w tym zwłaszcza ludzi młodych, stojących dopiero u progu decyzji dotyczących zawierania małżeństwa, niesienie ze sobą szereg różnych wyzwań w tym tych, które wynikają z zasadniczych różnic kulturowych i odmiennych religii. Małżeństwa

katolików z osobami nieochrzczonymi przestają być zjawiskiem odosobnionym i marginalnym, co z kolei stopniowo przekłada się na charakter spraw pojawiających się w trybunałach kościelnych. Praca ks. Bartosza Nowakowskiego, przedstawiając w sposób pełny i wyczerpujący instytucję regulującą sytuację prawną osób pozostających w tego rodzaju związkach, wychodzi naprzeciw potrzebom praktyki orzeczniczo-administracyjnej. Poza aspektem naukowym ma ona zatem również istotny walor praktyczny.

Oceniana publikacja jest pierwszą monografią polskojęzyczną w przedmiotowym zakresie. Odnosząc się do warsztatu językowego Autora stwierdzić należy, iż co do istoty jest on poprawny. Pewnym mankamentem rozprawy – nie rzutującym jednakże zasadniczo na ogólną ocenę pracy – jest mała przejrzystość konkluzji do jakich w wyniku przeprowadzonych analiz Autor dochodzi. Wydaje się, iż z pożytkiem dla klarowności narracji byłoby zebranie i podkreślenie wszystkich najistotniejszych tez rozprawy w jej Zakończeniu. Uwagi powyższe nie zmieniają jednakże wniosku, iż recenzowana praca oparta jest na starannie przeprowadzonej kwerendzie bibliograficznej i stanowi rezultat dużego wysiłku badawczego i interpretującego, którego efekty należy ocenić bardzo pozytywnie.

ks. Lucjan Świto